

6. Ласкаревський В. Й. Підвищення енергоефективності в промисловості України // В. Й. Ласкаревський, В. О. Дерій // Енергетична ефективність та екологія. – 1999. – № 1–2. – С. 3–6.
8. Астахов А. С. Экономика горной промышленности: учебник для вузов / А. С. Астахов, Л. Е. Каменецкий, Ю. А. Чернегов. – М. : Недра, 1982. – 406 с.
9. Єгупов Ю. А. Організація виробництва на промисловому підприємстві: навч. посіб. / Ю. А. Єгупов. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 488 с.

УДК 331:101.264

Семикіна М. В., д.е.н., професор,
Кіровоградський національний технічний університет,
м. Кіровоград
Пасека С. Р., д.е.н., професор,
Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького,
м. Черкаси

Підвищення керованості інноваційним розвитком на основі інтегрального оцінювання соціально-трудового потенціалу

Визначено диференціацію регіонів за показниками інноваційної активності. Обґрунтовано методичні основи оцінки соціально-трудового потенціалу (СТП) регіону для забезпечення керованості його розвитку та підвищення інноваційної активності. Здійснено розрахунки інтегрального регіонального індексу на основі сукупності часткових індексів демографічної, економічної, інтелектуальної, соціальної та психофізіологічної складових. Запропоновано картографічне зображення значень інтегрального та часткових індексів СТП регіонів України. Здійснено аналіз динаміки кластерного розподілу регіонів України за результатами інтегральної оцінки СТП.

Ключові слова: інноваційність, соціально-трудова потенціал, регіон, розвиток соціально-трудова потенціалу, оцінка, кластер.

Определена дифференциация регионов по показателям инновационной активности. Обоснована необходимость и методические основы оценки социально-трудова потенциал (СТП) региона для обеспечения управляемости его развития и повышения инновационной активности. Осуществлены расчеты интегрального регионального индекса на основе совокупности частичных индексов демографической, экономической, интеллектуальной, социальной и психофизиологической составляющих. Предложено картографическое изображение значений интегрального и частных индексов СТП регионов Украины. Осуществлен анализ динамики кластерного распределения регионов Украины по результатам интегральной оценки СТП.

Ключевые слова: инновационность, социально-трудова потенциал, регион, развитие социально-трудова потенциал, оценка, кластер.

Differentiation of regions by the indexes of innovative activity has been determined. Need and methodical bases of an assessment of the social and labor potential (SLP) of the region in order to support the controllability of its development and increase of innovative activity of the region have been justified. Calculations of an integral regional index on the basis of set of the partial indexes of demographic, economic, intellectual, social and psychophysiological components have been carried out. The cartographical image of integral values and particular STP indexes of Ukrainian regions have been offered. The analysis of dynamics of cluster distribution of Ukrainian regions by results of an integral assessment of STP has been carried out.

Keywords: social and employment potential, the region, the development of social and employment potential, innovation, assessment, cluster

Постановка проблеми. В умовах всеохоплюючої глобалізації світового розвитку інноваційні зрушення у розвитку економіки держави стають

передумовою економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності. Невпинно підвищується роль новітніх знань, розвинених трудових потенцій економічно активного населення, зростає потреба в їх об'єктивному оцінюванні та постійному корегуванні розвитку у відповідності до нових потреб економіки.

Існуюче відставання української держави від багатьох країн за темпами інноваційних зрушень потребує налагодження керованості усіма трансформаціями і змінами, зокрема забезпечення оцінювання та ефективного використання наявних можливостей соціально-трудового потенціалу населення (СТП) регіонів, спрямування його розвитку в інноваційне русло.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомі українські вчені (О. Амоша, В. Антонюк, О. Грішнова, А. Колот, Е. Лібанова, О. Новікова, У. Садова, Л. Семів, Л. Шаульська, Л. Шевчук та ін.) у своїх публікаціях зосереджують свою увагу на тому, що регулювання всебічного розвитку людського потенціалу і, зокрема, трудового потенціалу є стрижневою складовою стратегії інноваційного розвитку України, модернізації її економіки. В цьому контексті розробка адекватної оцінки СТП та оптимізації його стану має розглядатися в якості важливого стратегічного орієнтиру кваліфікованого управління інноваційними процесами в регіонах. Однак не зважаючи на плідні напрацювання відомих вчених, в теорії і практиці все ще бракує підходів щодо оцінки СТП в якості інструменту діагностики можливостей активізації інноваційного розвитку регіонів [1, с. 79].

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування науково-методичних основ оцінювання соціально-трудового потенціалу регіонів України для покращення діагностики можливостей підвищення інноваційної активності зайнятого населення регіонів, забезпечення керованості його інноваційного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Системний аналіз наукових праць, присвячених проблематиці СТП, дозволяє розуміти соціально-трудова потенціал як наявність і запас акумуляційних можливостей економічно активного населення території, які на особистісному рівні формуються компонентами здоров'я, моралі, активності, інтелекту, організованості, освіти, професіоналізму, ресурсів робочого часу й інноваційності та проявляються внаслідок активних соціальних взаємодій і взаємозалежностей з іншими соціальними групами [2, с. 36]. Ключовими індикаторами ефективності процесів використання соціально-трудова потенціалу в цілях інноваційного розвитку слугують творча (креативна) активність у сфері традиційних та нових видів зайнятості, результатами якої стають різноманітні інновації: продуктові, процесові, маркетингові, організаційні, екологічні [3, с. 7–29]. Однак упродовж останніх років в Україні, незважаючи на ухвалення цілої низки документів законодавчого (Закони України «Про інноваційну діяльність», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності»), концептуального (Концепція розвитку національної інноваційної системи, Концепція Загальнодержавної цільової соціальної програми збереження і розвитку трудового потенціалу України на період до 2017 р.), стратегічного та програмного характеру (Державна цільова економічної програма «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009-2013 рр.) з питань розробки та реалізації моделі інноваційного розвитку національної економіки, її соціально-трудова потенціалу, рівень інноваційності такого розвитку у переважній більшості регіонів України продовжує залишатися загрозливо низьким [4, с. 8].

Так, на фоні зростання кількості кандидатів і докторів наук, зайнятих в основному у секторі вищої освіти (за період 2000-2013 рр. їх кількість зростає в 1,53 та, відповідно, 1,59 рази) та поступового зменшення кількості працівників, які безпосередньо виконують наукові дослідження і розробки (за аналогічний

період кількість науковців зменшилася на 36 %), питома вага обсягу виконаних науково-технічних робіт у ВВП України знизилася з 1,16 до 0,81 % (майже у півтора рази). Кількість виконавців наукових та науково-технічних робіт і дослідників у розрахунку на 1000 осіб зайнятого населення (у віці 15-70 років) в Україні скоротилася з 6,7 у 2005 р. до 3,4 у 2012 р. У країнах ЄС цей показник є утричі вищим [5].

Частка підприємств, які займалися інноваціями в економіці України, у 2013 р. становила 16,8 %, зокрема у промисловості – 13,6 % (у розвинених . Позитивною тенденцією в динаміці показників інноваційної активності промислових підприємств переважної більшості регіонів України є зростання обсягів впровадження нових технологічних процесів (за період 2000-2013 рр. їх кількість зростає з 1403 до 1576), у тому числі маловідходних і ресурсозберігаючих (з 430 до 502). Кількість впроваджених у виробництво нових видів техніки зростає з 631 до 809 найменувань, натомість, питома вага реалізованої інноваційної продукції зменшилася за означений період з 6,8 % до 3,3 % – майже вдвічі [8].

У територіальному вимірі продовжує зберігатися значна диференціація регіонів за показниками інноваційної активності. Лідерами за часткою інноваційно активних промислових підприємств є Харківська область (9,5 %), м. Київ (7,4 %), Запорізька (6,5 %), Миколаївська (6,4 %), Львівська (5,7 %) області, суттєво відстають за означеним показником (на рівні 1,6 %, тобто в три-чотири рази) Волинська, Закарпатська, Полтавська області [6, с. 406]. Водночас в іншій послідовності опинилися регіони за часткою реалізованої інноваційної продукції, що свідчить про вплив на ці показники масштабів промислового виробництва, специфіки видів інноваційної діяльності (внутрішні та зовнішні науково-дослідні роботи, придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, придбання зовнішніх знань, навчальна підготовка для інноваційної діяльності, ринкове запровадження інновацій, дизайн продукту тощо), її результативність.

Питома вага реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі промислової продукції за період 2000-2013 рр., як було щойно відмічено, в Україні суттєво зменшилася (з 6,8 % до 3,8 %). Помітними є суттєві регіональні відмінності за напрямками змін зазначеного показника. Так, наприклад, у співставленні зі зменшенням цього показника по Україні загалом за 2010-2012 рр. на 5 %, у Вінницькій області показник збільшився з 0,55 % до 1,23 %, в Івано-Франківській – з 1,09 % до 1,18 %, у Харківській області – з 2,32 % до 4,69 %, натомість, у Волинській області сталося його зменшення з 0,95 % до 0,27 %.

Тенденції нерівномірності інноваційних процесів позначаються на використанні нових ідей і проєктів. Так, у 2012 р. створенням і використанням передових виробничих технологій, а також використанням раціоналізаторських пропозицій займалися 1208 підприємств і організацій України, проте близько четверті з них (26,2 %) зосереджено у м. Києві, 15,6 % – у Харківській, 6,2 % – Львівській, 5,7 % – Дніпропетровській областях [6, с. 389].

Явища нерівномірності інноваційного розвитку та його занепаду є багатофакторними, проте свідчать вони, передусім, про незадовільне використання інноваційних можливостей наявного соціально-трудоного потенціалу на рівні регіонів [3, с. 48]. Окреслене доводить прикладну значущість кількісно-якісних вимірів розвитку СТП для забезпечення керованих змін в його стані, піднесення інноваційної активності.

Для діагностики можливостей активізації інноваційного розвитку вважаємо за доцільне в основі оцінки СТП регіону використовувати індексний метод і метод експертних оцінок. Використання індексного методу передбачає низку

типових кроків, зокрема таких: 1) вибір показників, які характеризують досліджуване явище; 2) збір та стандартизація даних; 3) розрахунок часткових індексів та інтерпретація результатів.

В основі визначення показників, за якими здійснюється оцінювання СТП регіону в інтегрованому вимірі, посідає урахування його структури, яка формується демографічною, економічною, інтелектуальною, соціальною та психофізіологічною складовою. Тобто кожна складова може бути представлена у вигляді часткового індексу СТП регіону і визначатися за допомогою низки показників. У такому разі сукупний індекс СТП регіону складається з часткових індексів і представляється у вигляді їх суми або добутку. При цьому часткові індекси можуть визначатись рівноважними або такими, що мають відмінні рангові оцінки (включаються з відповідним корегуванням на ваговий коефіцієнт). Варто зазначити, що процедура визначення вагових коефіцієнтів компонентів індексу СТП регіону достатньо трудомістка, оскільки повинна сумувати чималі напрацювання у даній сфері та охоплювати велику кількість суджень, навіть часто неспівставних. Проте її проведення відкриває нові горизонти для науки (у розумінні вагомості усіх складових СТП) і практики (у розробленні та проведенні ефективних заходів, націлених на відтворення потенційних складових). У разі використання системного підходу для дослідження СТП регіону та аналізу характеристик його основних складових доцільно адаптувати методику, що запропонована для розрахунку індексу людського розвитку. У цьому разі індекс СТП регіону, що відображає його умовну величину, може бути розрахований за формулою:

$$I_{ТП} = \sum_i w_i I_i \quad (1),$$

де $I_{ТП}$ – індекс соціально-трудового потенціалу регіону,

I_i – частковий індекс соціально-трудового потенціалу регіону,

w_i – ваговий коефіцієнт i -го часткового індексу.

Як частковий індекс може виступати зведений показник і окремий показник, що характеризує конкретну складову соціально-трудового потенціалу регіону. Причому значення зведених часткових індексів розраховуються за цією ж формулою. Для обчислень використовуються лише нормовані (стандартизовані) значення показників, відтак значення кожного індексу є числовим і коливається в певних межах. Процес нормування показників проводиться за загальноприйнятим підходом, який включає їх поділ залежно від зміни індексу СТП регіону при збільшенні значень показника на стимулятори та дестимулятори СТП, їх подальшу стандартизацію за формулами:

$$z_i = \frac{x_i - x_{i \min}}{x_{\max} - x_{\min}} \quad \text{– нормовані значення показника-стимулятора соціально-трудового потенціалу регіону } X_i \quad (2)$$

$$z_i = \frac{x_{\max} - x_i}{x_{\max} - x_{\min}} \quad \text{– нормовані значення показника-дестимулятора соціально-трудового потенціалу регіону } X_i \quad (3)$$

Значення вагового коефіцієнту визначається за допомогою методу факторного аналізу чи експертного опитування і обчислюється згідно з умовою:

$$\sum_{i=1}^n w_i = 1 \quad (4)$$

Вагові коефіцієнти показників визначались за допомогою методу експертних оцінок, в межах якого було опитано 17 експертів з дослідження СТП

регіону, за спеціально розробленою для цього анкетною. Увесь перелік показників та їх вагові коефіцієнти наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

Показники, що характеризують складові СТП регіону та їх вагові коефіцієнти

Частковий індекс соціально-трудового потенціалу	Ваговий коефіцієнт показника	Показники, що характеризують потенційні складові
1	2	3
Індекс демографічної складової (0,23)	0,17 0,16 0,15 0,2	<i>Стимулятори:</i> X ₁ – чисельність наявного населення; X ₂ – коефіцієнт природного приросту населення; X ₃ – сальдо міграції на 1000 осіб; X ₄ – середня очікувана тривалість життя при народженні
	0,16 0,15	<i>Дестимулятори:</i> X ₅ – медіанний вік населення; X ₆ – демографічне навантаження на населення працездатного віку;
Індекс економічної складової (0,22)	0,15 0,13 0,12 0,10	<i>Стимулятори:</i> X ₇ – середньомісячна заробітна плата; X ₈ – рівень зайнятості населення віком 15-17 років; X ₉ – чисельність економічно-активного населення у віці 15-70 років; X ₁₀ – попит на робочу силу;
	0,14 0,12 0,08 0,08 0,08	<i>Дестимулятори:</i> X ₁₁ – рівень безробіття населення за методологією МОП; X ₁₂ – рівень вимушеної неповної зайнятості; X ₁₃ – навантаження на одне вільне робоче місце; X ₁₄ – середня тривалість пошуку роботи; X ₁₅ – питома вага працівників, які працювали під впливом шкідливих факторів
Індекс інтелектуальної складової (0,2)	0,16	<i>Стимулятори:</i> X ₁₆ – чисельність творців (винахідників, раціоналізаторів); X ₁₇ – чисельність творців (винахідників, раціоналізаторів) у розрахунку на 10 тис. працюючих; X ₁₈ – чисельність фахівців, які виконують наукові та науково-технічні роботи; X ₁₉ – частка зайнятих в економіці України штатних працівників, що є фахівцями найвищої кваліфікації (кандидати та доктори наук); X ₂₀ – кількість студентів ВНЗ III-IV рівнів акредитації; X ₂₁ – частка штатних працівників, які мають повну вищу освіту; X ₂₂ – чисельність фахівців, які виконують наукові та науково-технічні роботи у розрахунку на 10 тис. працюючих; X ₂₃ – частка працівників, які підвищували кваліфікацію
	0,15	
	0,15	
	0,13	
	0,11	
	0,1	
0,1		
Індекс соціальної складової (0,18)	0,21	<i>Стимулятори:</i> X ₂₄ – відношення середньої заробітної плати до прожиткового мінімуму; X ₂₅ – забезпеченість населення лікарями усіх спеціальностей; X ₂₆ – забезпеченість населення житлом; <i>Дестимулятори:</i> X ₂₇ – рівень бідності за всеукраїнською межею; X ₂₈ – глибина бідності за всеукраїнською межею; X ₂₉ – рівень злочинності відносно кількості населення; X ₃₀ – коефіцієнт смертності населення з зовнішніх причин за винятком смертності від амо ушкодження; X ₃₁ – чисельність померлих від амо ушкодження у розрахунку на 100 тис. населення;
	0,06	
	0,05	
	0,17	
	0,16	
	0,14	
0,11		
0,1		

Продовження табл. 1

1	2	3
Індекс психофізіологічної складової (0,17)	0,21	Стимулятори: X ₃₂ – ймовірність дожити від 15 років до 60 у чоловіків;
	0,20	Дестимулятори: X ₃₃ – рівень інвалідності відносно кількості населення;
	0,14	X ₃₄ – чисельність неактивного за станом здоров'я населення віком 15-70 років;
	0,16	X ₃₅ – чисельність неактивного населення у віці 15-70 років через зневіру у пошуках роботи та переконанні, що немає підходящої роботи;
	0,16	X ₃₆ – рівень захворюваності населення на активний туберкульоз;
	0,13	X ₃₇ – викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел у розрахунку на квадратний кілометр.

Як бачимо, найвищою вагомістю відзначається демографічна складова, яку характеризують показники демографічного розвитку, що відображають базову основу формування СТП регіону. Домінантність цієї складової в оцінюванні СТП регіону є очевидною, оскільки саме від тенденцій її індикаторів у першу чергу залежить можливість нагромадження потенцій економічно активного населення. Звичайно, значну вагу мають існуючі умови життєдіяльності людини, які впливають як на якість соціально-трудового потенціалу, так і на його використання, що в подальшому виступає мотивом його формування. Більш вагомими у цьому плані виступають умови використання і мотивації нагромадження СТП, що відображаються показниками економічної складової, а також умови зростання його якості (інтелектуальна складова). Підкреслюємо, що від інтелектуальної складової в значній мірі залежить інноваційність СТП, формування його «запасу» та ефективність використання, що є обов'язковою умовою модернізації економіки.

Запропонований науково-методичний підхід до визначення моделі оцінки СТП регіону дає можливість не тільки аналізувати тенденції зміни його обсягів в країні загалом, а й отримати рейтингову оцінку регіонів за станом процесів його відтворення. В процесі дослідження було проаналізовано індекси соціально-трудового потенціалу у розрізі демографічної, економічної, інтелектуальної, соціальної та психофізіологічної складових. Загалом їх значення коливаються в межах від 0 – найгірше, до 1 – найкраще значення по країні, та дозволяє навести всі регіони України у ранжованому порядку залежно від ступеня їх розвитку за кожною із складових. При цьому увага звертається саме на місце регіону в єдиній для України шкалі та його зміну, а не на інтерпретацію. Відповідно вони дали можливість розглянути ступінь зміни складових відтворення соціально-трудового потенціалу в регіональному розрізі, дати їм оцінку та конкретно проаналізувати тенденції кожного конкретного регіону порівняно з іншими, визначити більш стійкі та нестійкі в плані зміни усіх складових соціально-трудового потенціалу регіони України.

Так, в процесі здійсненої оцінки визначено, що величина *індексу демографічної складової оцінки* СТП в регіонах України (2000-2010 рр.) коливається в межах від 0,04 до 0,86. Причому протягом усього періоду найгіршою в плані розвитку демографічної складової була Чернігівська область, найкращою – Івано-Франківська. Стабільно високі рівні демографічної складової СТП спостерігаються в Львівській, Чернівецькій, Рівненській, Харківській та Волинській областях. Місто Київ тут є лідером за рахунок позитивного природного приросту населення й позитивного сальдо міграції.

Величина *індексу економічної складової оцінки* СТП регіону коливається в середньому від 0,22 (Черкаська область) до 0,90 (м. Київ), тобто для Черкащини ситуація в економічній потенції є найгіршою. Зниження рівня зайнятості та попиту на робочу силу, зростання навантаження на одне вільне робоче місце компенсувало зменшення рівня безробіття (за показниками середньорічних темпів зміни), тому загальний індекс економічної складової оцінки соціально-трудового потенціалу на загальнодержавному рівні залишався приблизно однаковим. Загалом у 2010 р. найвищий індекс економічної складової оцінки СТП мав місце в таких областях, як Одеська (0,59), Донецька (0,55), Дніпропетровська (0,53), Харківська (0,53) та АР Крим (0,55).

Визначення *індексу інтелектуальної складової оцінки* СТП в регіонах України (2000-2010 рр.) проілюструємо більш детально (з урахуванням її значення для інноваційності СТП), користуючись наведеною нижче табл. 2. Як бачимо, найвищі показники індексу інтелектуальної складової спостерігаємо у 2010 році для таких областей, як Харківська (0,49), Дніпропетровська (0,37) та Донецька (0,34), а також м. Київ (0,90). Найнижчий індекс має місце в Житомирській (0,02), Чернігівській (0,03), Черкаській (0,04), Волинській (0,05) та Київській (0,05) областях. Найвищі середньорічні темпи зростання цього показника разом з покращенням рейтингу серед інших регіонів країни протягом останніх 5-ти років мають місце в Закарпатській (1,14 – з 19 місця у 2005 р. на 1 місце у 2010 р.), Хмельницькій (1,03 – з 17 місця у 2005 р. на 15 місце у 2010 р.), Львівській (1,00 – з 11 місця у 2005 р. на 6 місце у 2010 р.) та Чернівецькій (1,00 – з 16 місця у 2005 р. на 4 місце у 2010 р.) областях.

Розрахунки засвідчили, що найвищі середньорічні темпи зменшення індексу інтелектуальної складової з суттєвим пониженням рейтингу за даним показником серед інших регіонів країни характерні для Чернігівської (0,85 – з 20 місця у 2005 р. на 22 місце у 2010 р.), Херсонської (0,91 – з 5 місця у 2005 р. на 24 місце у 2010 р.), Запорізької (0,93 – з 6 місця у 2005 р. на 18 місце у 2010 р.) областей та АР Крим (0,96 – з 8 місця у 2005 р. на 21 місце у 2010 р.). Для інших областей ситуація за даною складовою була більш однорідною.

Індекс соціальної складової оцінки СТП розраховувався з урахуванням низки показників, серед яких – забезпеченість житлом, забезпеченість медичним персоналом та відношення середньої заробітної плати до прожиткового мінімуму (стимулятори), рівень злочинності у відношенні до наявного населення, коефіцієнт смертності населення з зовнішніх причин (дестимулятори) тощо. За нашими розрахунками, значення даного індексу в Україні є достатньо сталим протягом останніх 10-ти років і варіює від 0,17 (Кіровоградська обл.) до 0,93 (м. Київ). Найвищий показник у 2010 році спостерігався в таких областях, як Івано-Франківська (0,63), Чернівецька (0,59), Київська (0,54), Закарпатська (0,52), а також у м. Київ (0,68). Найнижчий – вже в згаданій Кіровоградській області (0,17), а також на Херсонщині (0,22), Житомирщині (0,20), Дніпропетровщині (0,30) та АР Крим (0,30).

Окремо було також розраховано значення *індексу психофізіологічної складової оцінки* СТП. Його величина, за нашими розрахунками, коливається від 0,44 (Одеська область) до 0,95 (Чернівецька область). Найвищий його рівень у 2010 р. зафіксовано у Чернівецькій (0,88), Рівненській (0,73), Тернопільській (0,72), Закарпатській (0,72) областях та у м. Київ (0,79). Найнижчий індекс цієї складової характерний для Донеччини (0,49), Дніпропетровщини (0,52), Львівщини (0,52) та Чернігівщини (0,52).

Детальний аналіз соціально-трудового потенціалу у розрізі його складових дозволив розрахувати *інтегральний показник його оцінки* згідно методики, наведеної вище. Нами використано вагові коефіцієнти часткових індексів складових СТП, отриманих експертним методом: демографічної – 0,23;

економічної – 0,22; інтелектуальної – 0,20; соціальної – 0,18; психофізіологічної – 0,17. Грунтуючись на результатах оцінки, визначено, що упродовж 10 років спостерігається монотонне зростання часткових індексів до 2008 р. Починаючи з 2009 р., проявляються негативні тенденції до зменшення інтегрального регіонального індексу розвитку СТП, величина якого наближається до рівня 2001–2002 рр., що пояснюється впливом, насамперед, демографічного чинника на розвиток СТП та кризовими явищами в економіці регіонів (див. таблицю 2).

Таблиця 2

Інтегральний індекс оцінки соціально-трудового потенціалу в регіонах України (2000-2010 рр.)

1	Роки						
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010
АР Крим	0,43	0,40	0,42	0,45	0,44	0,43	0,42
Вінницька	0,40	0,35	0,36	0,36	0,38	0,36	0,35
Волинська	0,38	0,35	0,38	0,39	0,36	0,37	0,37
Дніпропетровська	0,46	0,49	0,49	0,45	0,43	0,42	0,41
Донецька	0,50	0,50	0,50	0,46	0,44	0,42	0,43
Житомирська	0,33	0,25	0,27	0,28	0,27	0,29	0,28
Закарпатська	0,52	0,49	0,48	0,47	0,47	0,44	0,45
Запорізька	0,42	0,42	0,45	0,40	0,41	0,41	0,38
Івано-Франківська	0,45	0,48	0,49	0,49	0,48	0,47	0,46
Київська	0,42	0,39	0,37	0,37	0,40	0,39	0,40
Кіровоградська	0,34	0,27	0,28	0,25	0,24	0,26	0,25
Луганська	0,33	0,35	0,38	0,34	0,35	0,33	0,33
Львівська	0,44	0,45	0,46	0,44	0,44	0,43	0,44
Миколаївська	0,36	0,37	0,39	0,36	0,37	0,38	0,37
Одеська	0,42	0,39	0,44	0,41	0,40	0,42	0,42
Полтавська	0,39	0,40	0,38	0,37	0,37	0,35	0,34
Рівненська	0,43	0,40	0,42	0,41	0,41	0,41	0,41
Сумська	0,35	0,34	0,35	0,34	0,34	0,30	0,32
Тернопільська	0,44	0,41	0,39	0,40	0,40	0,39	0,38
Харківська	0,48	0,52	0,54	0,51	0,54	0,55	0,51
Херсонська	0,32	0,33	0,34	0,36	0,33	0,32	0,32
Хмельницька	0,39	0,34	0,33	0,31	0,36	0,34	0,34
Черкаська	0,37	0,31	0,32	0,33	0,33	0,33	0,32
Чернівецька	0,45	0,46	0,51	0,49	0,50	0,50	0,50
Чернігівська	0,29	0,25	0,24	0,23	0,25	0,26	0,25
Київ	0,79	0,81	0,84	0,85	0,84	0,84	0,80

Джерело: складено на основі джерел: [6; 7; 8]

Картографічне представлення інтегрального та часткових індексів соціально-трудового потенціалу регіонів України станом на 2010 р. наведено на рис. 1. Як бачимо, інтегральний показник оцінки соціально-трудового потенціалу регіонів коливається в межах від 0,23 (Чернігівська область) до 0,85 (м. Київ). Починаючи з 2009 р. мають місце негативні тенденції в зменшенні даного показника, величина якого наближається до рівня 2001-2002 рр. (рис.1).

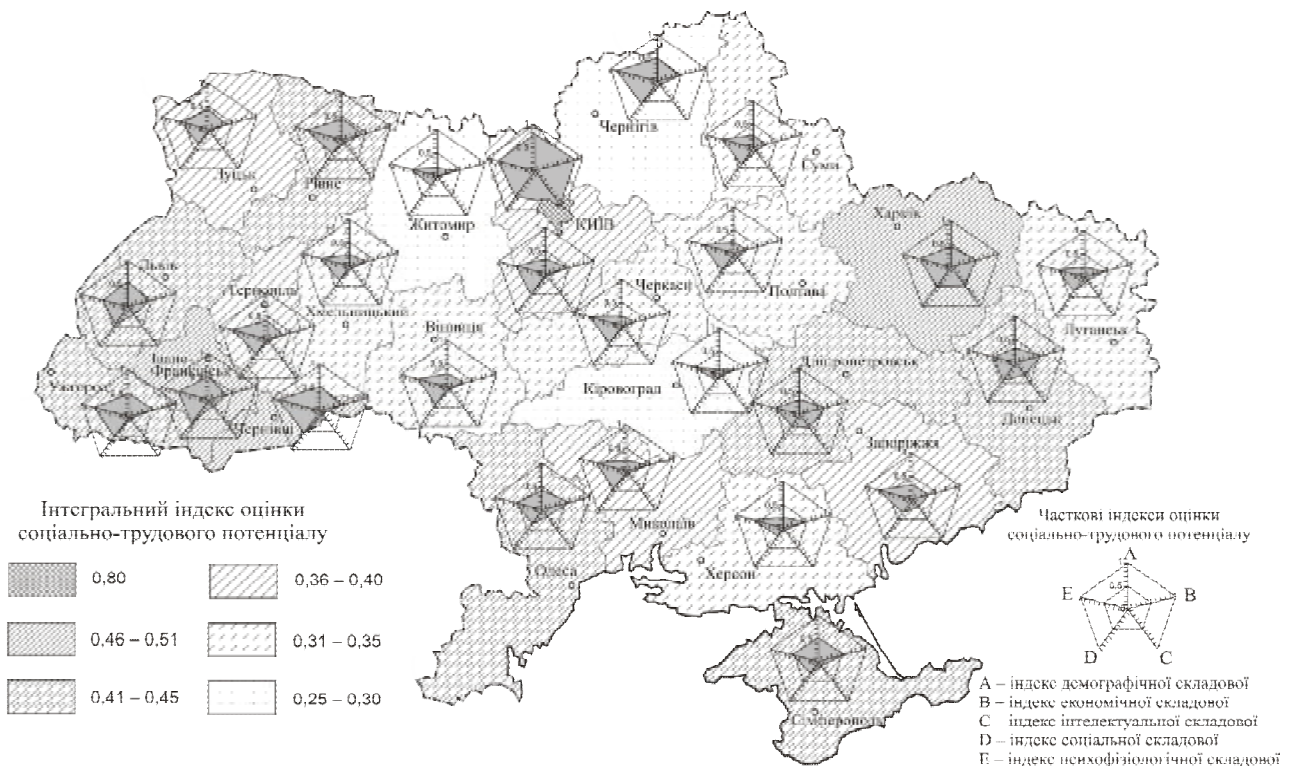

Рис. 1. Інтегральне оцінювання СТП регіонів України (станом на 2010 р.)

Враховуючи, що найбільшу вагу у структурі індексу розвитку СТП мають демографічна та економічна складові, залежно від гостроти економічних та соціальних проблем визначено динаміку кластерного розподілу регіонів (рис. 2).

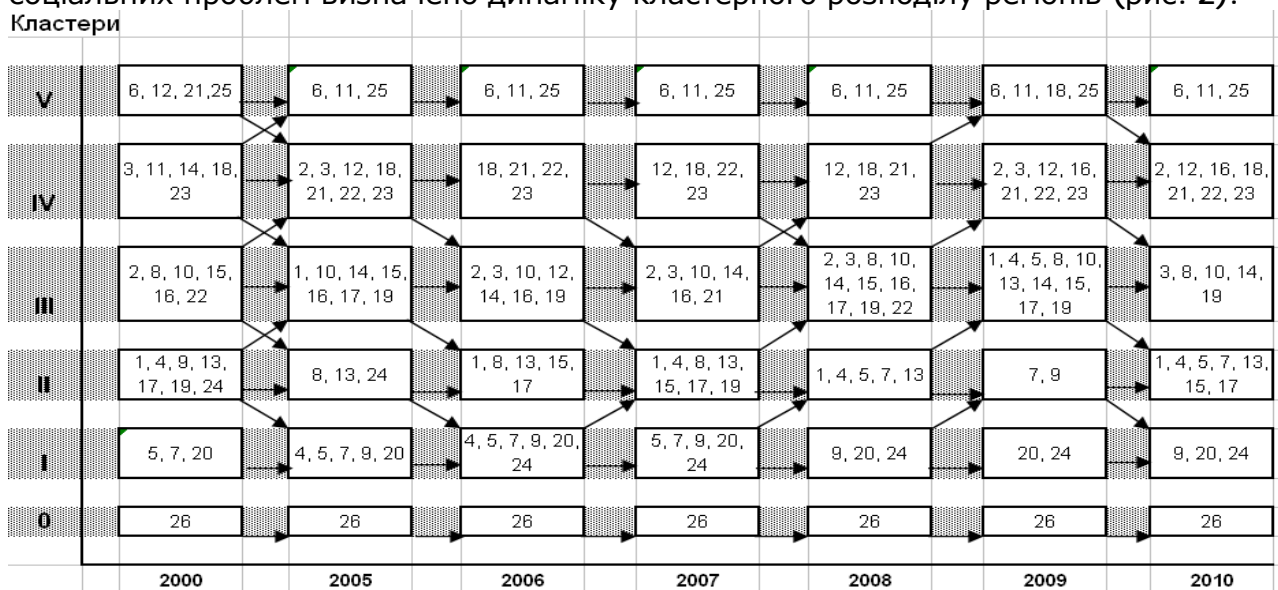

Рис. 2. Динаміка кластерного розподілу регіонів України за результатами інтегральної оцінки СТП

Відповідно результатів кластеризації за період 2000, 2005–2010 рр., окремим стабільно стійким з погляду динаміки кластером виявляє себе м. Київ (кодове позначення на рисунку – 26; $I_{TP} = 0,8$), інші кластери мають динамічну конфігурацію, вона виявляє себе такою:

– кластер I (Івано-Франківська (9), Чернівецька (24), Харківська (20) області) – майже стабільно близькі до найвищих значення центральних елементів I_{TP} (0,46; 0,5; 0,51);

– кластер II (АР Крим (1), Дніпропетровська (4), Донецька (5), Закарпатська (7), Львівська (13), Одеська (15), Рівненська (17) області) – вищі за середні значення центральних елементів із незначним зниженням індексу СТП (0,42; 0,41; 0,43; 0,45; 0,44; 0,42; 0,41);

– кластер III (Волинська (3), Запорізька (8), Київська (10), Миколаївська (14), Тернопільська (19) області) – середні значення центральних елементів із незначним зниженням індексу СТП (0,37; 0,38; 0,40; 0,37; 0,37; 0,38);

– кластер IV (Вінницька (2), Луганська (12), Полтавська (16), Сумська (18), Херсонська (21), Хмельницька (22), Черкаська (23) області) – значення центральних елементів нижче середнього рівня (0,35; 0,33; 0,34; 0,32; 0,34; 0,32);

– кластер V (Житомирська (6), Кіровоградська (11), Чернігівська (25) області) – стабільно найнижчі значення індексу СТП (0,32; 0,26; 0,28; 0,25; 0,25).

Кластерний розподіл дав змогу згрупувати регіони України за загальними тенденціями оцінки соціально-трудового потенціалу, їх значеннями без компонентної конкретизації. В одному кластері можуть зосереджуватись регіони з найвищими і найнижчими значеннями певного часткового індексу з компенсацією дії інших складових. Наприклад, у кластер з найвищими показниками СТП Дніпропетровська, Донецька області входять в основному за рахунок високих значень економічної складової; Львівська, Івано-Франківська – демографічної; Закарпатська – психофізіологічної та соціальної; Харківська – інтелектуальної. Загалом слід зауважити, що для більшості регіонів країни спостерігаються незадовільні зміни показників оцінки соціально-трудового потенціалу. Зокрема, в низці областей достатньо низькі показники мають спадні тенденції (Чернігівська, Сумська, Житомирська, Вінницька та інші області). Ранг областей за інтегральним показником оцінки СТП наведено на рис. 3.

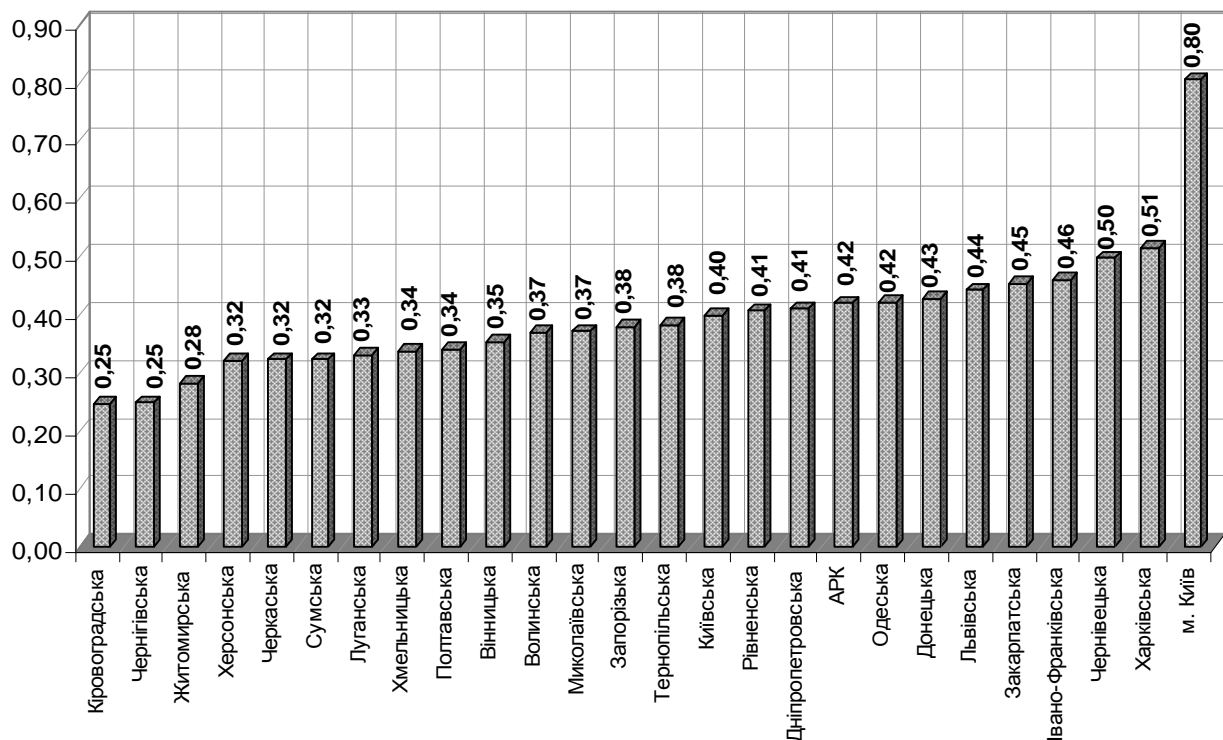

Рис. 3. Рейтинг областей України за інтегральним показником оцінки СТП

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Розробка та реалізація запропонованої моделі оцінки СТП регіону слугує поглибленню регіонального аналізу компонентних дисбалансів СТП, а реалізація методичних кроків – розширенню методології кластерного аналізу регіонів

України за індикаторами загального та часткових індексів СТП. Результати аналізу засвідчують високу міжрегіональну диференціацію оцінки СТП, що зумовлює потенційні розбіжності у можливостях інноваційного розвитку регіонів.

Запропоновані підходи дозволяють покращити діагностику можливостей активізації використання та інноваційного розвитку СТП, посилити конкретизацію заходів щодо перспектив інноваційного розвитку регіонів та підвищити наукову обґрунтованість управлінських рішень щодо модернізації економіки, визначення шляхів піднесення інноваційної активності зайнятого населення в регіонах України.

Список використаних джерел

1. Трудовий потенціал Кіровоградської області: стан та перспективи розвитку : монографія / За ред. М. В. Семикіної. – Кіровоград : ВАТ Кіровоградське видавництво, 2008. – 304 с.
2. Пасека С. Р. Соціально-трудовий потенціал регіону: теорія і практика розвитку : монографія / С. Р. Пасека. – Черкаси : «ІнтролігаТОР» 2012. – 606 с.
3. Інтелектуальний потенціал: соціальні виміри використання та розвитку : монографія / М. В. Семикіна, В. І. Гунько, С. Р. Пасека / За ред. М. В. Семикіної. – Черкаси : видавництво ТОВ «МАКЛАУТ», 2012. – 336 с.
4. Семикіна М. В. Аналіз перешкод у реалізації інноваційної активності персоналу підприємств в умовах глобальних змін / М. В. Семикіна, А. Д. Федунець // Економіка і управління. Научно-практический журнал. – 2014. – № 1. – Симферополь : НАПКБ. – С. 8-16.
5. Наукова та інноваційна діяльність (1991-2012 роки) [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Регіони України у 2013 році. Статистичний збірник // Державна служба статистики України. – Ч. II. – К., 2013. – 322 с.
7. Регіони України у 2011 році. Статистичний збірник. // Державна служба статистики України. – Ч. 2. – К., 2012. – 783 с.
8. Статистична інформація [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

УДК 332.014

Чушенко В. О.,
Черкаський державний технологічний університет,
м. Черкаси

Соціально-економічний потенціал як інструмент управління регіональним розвитком

У статті розглядається актуальність та необхідність дослідження сутності поняття соціально-економічного потенціалу. На основі системного підходу і логіко-теоретичного аналізу уточнено структуру соціально-економічного потенціалу регіону як системи, що складається з локальних потенціалів. У результаті аналізу підходів, що існують в економічній літературі, набуло подальшого розвитку поняття «соціально-економічний потенціал регіону».

Ключові слова: регіон, потенціал, соціально-економічний потенціал, соціально-економічний розвиток, інноваційний потенціал, структура соціально-економічного потенціалу.

В статье рассматривается актуальность и необходимость исследования сущности понятия социально-экономического потенциала. На основе системного подхода и логико-теоретического анализа уточнено структуру социально-экономического потенциала региона как системы, состоящей из локальных потенциалов. В результате анализа подходов, существующих в экономической литературе, получило дальнейшее развитие понятие «социально-экономический потенциал региона».

Ключевые слова: регион, потенциал, социально-экономический потенциал, социально-экономическое развитие, инновационный потенциал, структура социально-экономического потенциала.